

Razvoj violinizma na slovenskem do začetka druge svetovne vojne

Pričujoča disertacija prinaša temeljit kronološki pregled razvoja violinizma na Slovenskem od prvih omemb in upodobitev godal v srednjem veku do pojava prvih slovenskih violinistov na začetku 20. stoletja. V osmih poglavjih so po stoletjih predstavljeni najrazličnejši segmenti pojava violinizma. Prvo poglavje pojasni etimologijo besede violina in različna poimenovanja njenih predhodnic. Slovensko ozemlje je bilo v preteklosti prežeto z najrazličnejšimi kulturami in jeziki, zaradi česar so se skozi zgodovino spreminjali tudi glasbena terminologija in posamezni pomeni besed. Njihovo razumevanje je ključno za pravilno tolmačenje vsebine glasbeno-zgodovinskih virov.

Drugo poglavje se osredotoča na srednjeveške upodobitve godal, prve izvajalce na godala in njihov domnevno izvajani repertoar. Godalne instrumente so na Slovensko najverjetneje prinesli potujoči glasbeniki iz avstrijskih, nemških in italijanskih dežel. O prisotnosti in morebitni lokalni uporabi godalnih instrumentov zgodnejših obdobj na Slovenskem deloma pričajo srednjeveške poslikave, na katerih so poleg preostalih glasbenih instrumentov upodobljeni tudi *rebek*, *viela* in *lira da braccio*. Vprašanje brez odgovora ostaja, ali so umetniki naslikane instrumente dejansko videli pri nas ali so jih upodobili zgolj po lastnem vidnem spominu. V tistem času je namreč k šolanju freskantov spadalo tudi ogledovanje fresk drugih slikarjev po vsej Evropi. Ker se je po 15. stoletju začela pojavljati praksa slikanja fresk na osnovi grafičnih predlog, ki so prihajale od vsepovsod, freske ne morejo biti zanesljiv dokaz o obstoju tovrstnih instrumentov na Slovenskem. Prve beležke o izvajalcih na godala se pojavijo v drugi polovici 16. stoletja. Med njimi so bili najbolj znani t. i. ljubljanski mestni goslači (*Stadtgeiger*), ki so v Ljubljano prišli iz Gradca leta 1571. Repertoar goslačev je bil vsaj v 16. stoletju verjetno večinoma posveten. Z godali so spremljali ples in lahko tudi podvajali ali nadomeščali glasove sicer vokalnih zvrsti. Goslači so bili po pravilu le štirje, zato lahko sklepamo, da so igrali na godala različnih velikosti in registrov, kar jim je omogočalo izvajanje štiriglasnih vokalnih del, ki je bilo v 16. stoletju tudi sicer v navadi. Podobni izvajalci na godala so izpričani tudi drugod na Slovenskem, igrali pa naj bi na različnih plesih, porokah, blagoslovih ali cerkvenih godovih.

V tretjem poglavju so predstavljeni izvajalci na godala v okviru posvetnih in cerkvenih krogov do konca 17. stoletja, ko se na Slovenskem pojavi tudi najzgodnejši, sicer še neidiomatski violinski repertoar, ki pa ga sicer že lahko umeščamo v siceršnje evropske tokove. Kdaj natančno naj bi se na Slovenskem pojavila violina, kot jo poznamo, ni znano. Med njene najzgodnejše upodobitve spada upodobitev na freski v cerkvi sv. Martina v Laškem, ki je s konca 16. stoletja. Sklepamo lahko, da je bila violina ponekod prisotna že v prvi polovici 17. stoletja, medtem ko se je splošno razširila šele v drugi polovici 17. stoletja, ko je postala obvezen instrument v večini takratnih cerkvenih glasbenih

oblikah. V drugi polovici 17. stoletja se je violina kot obvezno glasbilo v cerkveni glasbi uveljavila v večjih cerkvenih kulturnih središčih – katedralnih cerkvah in samostanih. Vsaj po dva violinista – kot je to zahtevala večina takratnega vokalno-instrumentalnega cerkvenega repertoarja – sta bila prisotna v glasbenih kapelah vseh večjih cerkva na Slovenskem. Igranje na godala sta v 17. stoletju gojila vsaj dva ženska redova – dominikanke v Marenbergu in klarise v Škofji Loki. Najzgodnejši primeri violinskega repertoarja na Slovenskem so iz prve polovice 17. stoletja. Violinska dela na začetku 17. stoletja še niso izkoriščala violinskih potencialov, zato so bila sprva pisana v okviru vokalnega obsega in niso bila izrecno namenjena izvedbi violine. Te kompozicije je zato lahko izvajal kateri koli instrument primerne obsega, navadno je violino zamenjal cink. Zaradi tega v večini kompozicijskih primerov zgodnjega 17. stoletja ne moremo govoriti o violinski idiomatiki. Eden takšnih primerov je delo *Fantasie, Scherzi et caprici* Gabriella Pulitija, ki je kot organist in skladatelj deloval v raznih istrskih krajih, predvsem v Kopru in Trstu. Čeprav skromna violinska notna zapuščina, ki se je iz 17. stoletja ohranila na Slovenskem, večinoma ne razkriva uporabe takratnih dosežkov nemške in italijanske violinske idiomatike, pa notna zbirka, ki se je ohranila v rokopisni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, priča o pretoku manjših vplivov violinske tehnike z omenjenih območij. Pričujoča notna zbirka se je ohranila v žepni knjižici še neidentificiranega lastnika iz okoli leta 1692, v njej pa se poleg menjalnih valutnih tabel, primerov poslanih pisem in kuharskih receptov, nahajajo tudi notne beležke in nekaj skladbic. Med njimi je najzanimivejši cikel stavkov za violino solo, ki je, kot kaže, eno zgodnejših nastalih del te oblike nasploh. Skladatelj je delo zasnoval na osnovi ustaljenih plesov takratne glasbene instrumentalne prakse. Najzanimivejše odkritje predstavlja uporaba scordature, preuglasitve strun, ki se je sicer uporabljala za poenostavitev zahtevnih violinskih tehničnih preprek, v našem primeru pa je bila uporabljena zgolj za poenostavitev že tako enostavnih akordov.

Četrto poglavje prinaša izčrpne podatke o najzgodnejših znanih goslarjih, o vlogi violine v okviru posvetnih in cerkvenih krogov, o violinskih didaktičnih priročnikih, ohranjenih na Slovenskem in o violinskem repertoarju, ki je v tem času nastajal oz. bil povezan z današnjim slovenskim etničnim prostorom. V 18. stoletju si je violina na Slovenskem izborila vidnejši položaj in se začela razvijati v vseh smereh. Violinski vplivi so še vedno pritekali iz nemških, avstrijskih in italijanskih dežel. Proti koncu 18. stoletja se s prihodom glasbenikov iz čeških dežel začnejo pojavljati tudi prvi zametki čeških violinskih vplivov, ki so nato na Slovenskem prevladovali vse do začetka druge svetovne vojne.

Preostala poglavja zajemajo obdobja od začetka 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne in predstavijo violinsko šolstvo ter didaktične priročnike, koncertantno dejavnost ter violinski skladateljski prispevek tega časa na Slovenskem. Poglavje o pedagoški dejavnosti se osredotoča na pomembne vplive praške violinske šole, ki so bili na Slovenskem prisotni vse do začetka druge svetovne vojne. V tem oziru so posebej izpostavljeni vplivi češkega violinskega pedagoga Otakarja Ševčíka, ki je posredno in neposredno pomembno soustvarjal violinsko pedagogiko in didaktiko na Slovenskem. Zaradi zunanjih vplivov in pretoka številnih glasbenikov skozi slovenski prostor je vpetost tega do sedaj zapostavljenega poglavja glasbene zgodovine na Slovenskem v širše

evropsko raziskovanje še posebej zanimiva. Iz opravljenih raziskav lahko sklepamo, da so bila godala na Slovenskem najverjetneje prisotna vse od njihovega pojava v evropskem geografskem prostoru. Podobno je bilo s pojavom violine, ki se je za razliko od italijanskih, avstrijskih in nemških dežel razvijala počasneje in bolj zadržano, o čemer priča odsotnost violinskega idiomatskega repertoarja na Slovenskem. Šele na začetku 19. stoletja je violina na Slovenskem začela pridobivati veljavo in se pospešeno razvijati v vseh smereh. Kljub temu je v primerjavi s preostalimi deželami vsaj na violinskem ustvarjalnem področju do začetka druge svetovne vojne violinizem razvojno še vedno močno zaostajal za svetovnimi novostmi.

Obranjeno 29. marca 2012 na Filozofski fakulteti v Ljubljani.